

Polner Zoltán

A NÉPI IMÁDSÁGOK ÉS A KRISZTUS-LEGENDÁK SZENTJEI

*Szabó Lajos (1908–1996)
emlékének*

A szegedi nagytáj vallásos népének szentek iránti tiszteletét elsősorban az általam gyűjtött népi imádságokban és Krisztus-legendákban követem nyomon. Ám mivel az előző két tanácskozáson az archaikus népi imádságok elemzésével, középpontba állításával foglalkoztam, most a Krisztus-legendák szentjének, Szent Péternek cselekedeteit és a népi közösség róla vallott véleményét, érzelmi megnyilvánulásait kutatom. De figyelembe veszem az eredet-mondákban megjelenő Szent Péterre való utalásokat is. Teszem pedig mindezt azért, hogy fejet hajtsak a taktaszadai Szabó Lajos református lelkész, történész, néprajzkutató emléke előtt, aki ebben az évben, február 2-án hunyt el Sárospatakon.

Kiemelkedő tudású néprajzkutató volt, akinek Taktaszadai mondák című kötete Ortutay Gyula előszavával 1975-ben jelent meg az Akadémia Kiadó gondozásában. Szabó Lajost baráti szálak fűzték Bálint Sándor professzoromhoz, noha ő maga is professzor volt a sárospataki teológián, mint az egyháztörténeti tanszék vezetője.

De azért is szólok róla, hogy eleget tegyek íratlan végrendeletének, beszéljen már valaki a Krisztus-legendák magyarországi kutatásáról. És mivel e témával foglalkozó kötetem kiadásra vár – idézek leveléből: „A Krisztus-legendákkal még az ötvenes években foglalkoztam, de ma is nagy álmom, hogy össze kellene fogni egy teamnek és az összes magyar Krisztus-mondákról megjelentetni egy nagy kötetet. Írtam annak idején ebben az ügyben Kríza Ildikónak, az MTA Néprajzi Kutatócsoport felelősének, de eddig nem történt semmi.”

A Krisztus-legendák egész Európában ismertek. A gyűjtött anyag regisztrálást a finn Antti Aarne és az amerikai Stith Thompson végezte el. Ők jelölték motívum-indexükben a legendamesék helyét, amelyet a Magyar Népmesekatalógus is érvényesnek tekint. Az Aarne-Thompson besorolás azonban felülvizsgálatra szorul, mivel véleményem szerint a legendamese meghatározás nem fedti a műfaji kritériumot.

A legendamesével foglalkozó nemzetközi szakirodalom is vitatja, hogy önálló műfaj-e a legendamese. Ha van vitatni való, akkor nem az, hogy önálló műfaj-e, hanem, hogy mesének tekintsük-e azt, ami nem fedti a mese kritériumát. Ez az ami vitatható, hiszen a szűkszavú, tömör, rövid szövegekben nyoma sincs a népmesék sajátosságának.

Hogyan is sorolhatnánk a mesék műfaji körébe azokat a történeteket, amelyeknek Krisztus urunk és Szent Péter két valóságos szereplője. Történetünk sokkal inkább a valóságon alapszik, mint a népmesék illúzióktól terhes világa. Ott a hős

egy kisebb-nagyobb közösség elérhetetlen vágyait fejezi ki, itt Krisztus urunk a tanítás példáját tárja az emberiség elé, miközben erkölcsi törvények ismeretére és gyakorlására tanítja az öt hallgatókat.

Ég és föld a különbség a két „műfaj” között. Nem véletlenül fogalmazta így véleményét Voigt Vilmos: „A mesekatalógusok mesének veszik a szent legendák némelyikét is, mivel ezekben nem anyakönyvi kivonatokkal hitelesíthető szentek, hanem elmosódott figurák, gyakran maga Krisztus, Szent Péter és más szentek és ritkábban más szereplők is előfordulnak.”

Míg az eredetmondák és a legendamesék elsősorban Krisztus urunk és Szent Péter cselekedeteiről mondanak el rövid, de igen tömör történeteket, addig a legendaballadák két alapvető tulajdonsága: eseményközlő, elbeszélő, másfelől érzelmekre ható, érzelmet közvetítő versek sokasága.

A legendameséket vizsgálva Erdész Sándor megállapítja: „Az elbeszélők főleg a következő formulával kezdik a történetek elmondását: „Mikor Krisztus urunk Szent Péterrel a földön járt.” Ez a meseformula nemcsak az égi hatalmak közvetlenségére, emberi mivoltára utal, hanem arra a hitbeli felfogásra is, hogy régen szorosabb kapcsolat volt a földi lakók és az égi lakók között. Feltűnő, hogy Krisztus és Szent Péter vándorlásairól szóló tréfás legendameséket Európában a legnagyobb számban éppen a magyar nyelvterületről gyűjtötték össze.” Ez a megállapítás is további kutatást igényelne.

Az elmúlt évtizedekben – most már az időpont is behatárolható: 1960 és 1990 között – hatvan Szeged környéki településen gyűjtöttem. Krisztus-legendákat 34 helységben vette hangszalagra. Kiemelkedően gazdag anyaggal járult hozzá gyűjtésemhez Apátfalva, Balástya, Csanádpalota, Csongrád, Forráskút, Makó, Maroslele, Mindszent, Pitvaros, Röske, Szeged, Szegvár, Szőreg, Tápé, Tiszasziget.

A magyar népmesekatalógus típusmutatója 80 egymástól különböző motívumot sorol fel. Én ezek közül mindössze 22 féle típust gyűjtöttem. A Bernát László által összeállított katalógus a reprezentáló típusok mögött értékes Irodalom jegyzéket is közread. Tájunkra vonatkozóan Kálmány Lajosnak, a tudós papnak a nevét kell megemlítenem. Ő viszont a 80 típusból 41 főváltozatú Krisztus-legendát örökített meg a Koszorúk az Alföld vadvirágaiból és a Szeged népe című kötetében száz évvel ezelőtt. Helységlistáján a következő nevek szerepelnek: Egyházaskér, Egyházaskozár, Jázova, Lőrincfalva, Magyarszentmárton, Tiszaszentmiklós, Tiszahegyes, Törökbecse, Tértvár, Szaján. Zömében az elcsatolt Torontál megye falvai ezek. Így aztán csak fájjalhatjuk, hogy milyen kincsek mentek/mennek veszendőbe Szeged szomszédságában elterülő ősi földeken.

A népi imádságok mellett mintegy kétszáz Krisztus-legendát sikerült összegyűjtenem. Közülük 8–10 típus szinte minden községben fölbukkant, de találtam néhány alig ismert motívumú legendamesét is. Mindez azonban a lényegen nem változtat: Krisztus-legendát és eredetmondát gyűjteni ma nagy energiát követelő feladat.

Mielőtt rátérnék Szent Péter arcélinek, jellemének megrajzolására és utalnék arra a tiszteletre, amely az apostolt népünk körében övezi, előbb a legendamesét meghatározó jegyekről szeretnék szólni. Ehhez a Krisztus és a szülő asszony (Aath 779A) szövegeket használom példaként. Ezek szerint Krisztus nem engedi

megszületni a gyermeket addig, míg Péter nem lát kedvező jelet az égen. *Először*: veszekedést, akasztófák, egy embert, akit kerékbe törnek. *Másodszor*: háborút, egy embert a lángok között, megégetést. *Harmadszor*: szántanak, vetnek, egy ember sétál az ég alján, szép, tiszta ég volt.

Fölfedezhető tehát néhány olyan jegy, mint a kerékbetörés, megégetés, akasztás, amely bizonyos támpontot adhat a korszakoláshoz. Ezek azonban csak szikár tárgyi jegyek.

Fontosabb azonban az a szellemi/költői vonulat, amelyik a szövegekben rejtőzik. A látomásmotívum a Krisztus-legendákban is helyet kap. Éppenséggel a Krisztus urunk és a szülő asszony legendamesében.

Aszonta az Úr Jézus Szent Pétörnek:
Pétör, eredjék ki, nézd mög, mi van az égön.
Mit látsz az égön?
(Dóc)

Népköltészetünk remeke, A mennybe vitt leány balladája is szellemi rokonságot mutat a fenti sorokkal:

Julia szép leány egykoron kimöne
Búzavirág-szödni a búzamezőbe,
Búzavirág-szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.
Föl is föltekinte a magos egekbe –
Egy szép gyalog-ösvény hát ott jődögél le,
azon ereszködék fodor feje bárány
A napot s a holdat szarva között hozván.

Vargyas Lajos szerint: „A ballada látomása sokféle magyar hagyományból és a középkori templomok Isten-báránnya-ábrázolásainak emlékéből keletkezett.”

A népi imádságok szövegeiben is hasonló látomásmotívumokra lelhetünk.

Én kimegyek ajtóm elébe,
föltekintek magos mennybe.
(Mindszent)

A legendaballada verseiben pedig ilyen versszakot vethetünk össze az eddig példaként kiemelt vallásos szövegekkel:

Mönj ki, Pétör, mönj ki, tekints föl az égre,
amit ottan látol, mondd el majd idebe.
(Tápé)

Rendelkezésünkre állnak tehát olyan vallásos népköltészeti szövegek, amelyek népünk Szent Péter iránti tiszteletéről őriznek maradandó emlékeket. A nevéhez kapcsolódó történetek és a személyéhez fűződő fohász, könyörgés, fogadalom csak szövegkörnyezetben vizsgálható, máskülönben az imádság áhítata veszít ere-

jéből. Aminthogy a példabeszédek, eredetmondák is csak így hatnak a maguk belső logikájukkal.

Népi imádságaink a szentek egész sorát vonultatják föl. Erdélyi Zsuzsanna Hegyet hágék, lőtőt lépék kötetének ismeretében az is nyilvánvaló, hogy nemcsak az imádságokban levő szenteket kell nyilván tartanunk, hanem a szentek imáit is.

„A nép a legkülönbözőbb névvel illeti, írja körül imádságait – írja Erdélyi Zsuzsanna –, a szerint, hogy gyakorlata, mondása kiben milyen képzetet kelt, mihez kötődik. A funkcióhoz tapadó népi képzetek alapján van idő szerinti, téma szerinti, végző szerinti imádság, aminthogy van személy szerinti is: Jézus – Szent Ágoston – Szent Margit – Szent Rozália – Szent Bernát – Szent Rókus imája”...

Erdélyi Zsuzsanna kétszáz gyűjtött imádságát néztem át, hogy statisztikailag is bizonyítsam a szentek előfordulását a népi szövegekben: Péter (32), Pál (26), Lukács (23), János (23), Anna (20), Benedek (12), Antal (10), Ambrus (10), József (9), Margit (5), Bernát (2).

Silling István, bácskerteszi jeles néprajzkutató két könyvében is hasonló a sorrend. A Boldogasszony ablakában kötetében Kupuszina imádságait mutatta be. Ebben Péter kétszer, Lukács 6 alkalommal szerepel, míg a Kínján esék esete – imák a Vajdaságból – kötetben Szent Péter kilencszer, Lukács viszont csak kétszer, Pál pedig ötször, gyakori még József, Anna, Benedek jelenléte a népi szövegekben.

Ez a statisztika azonban csak jelzésértékű, nem fejezi ki az imádságok lelkeségét. Saját gyűjtésemből hadd idézzek néhány sort az imádságokból.

Szent Péter és Szent Pál

Amoda van egy aranyos kápolna,
abban sír a boldogságos Szűz Mária.
Arra mén Szent Péter és Szent Pál apostolok.
Kérdi tüle:
Mit sírsz, mit sírsz te boldogságos Szűz Mária?
(Kiszombor)

Szent Lukács

Egyszer elkapják mellőlem a kegyetlen zsidók.
Keresem utcákrul utcákra,
sehol nem találom.
Előtanálom Szent Lukács evangélistát.
nem láttad-e szerelmes szent fiamat,
az ártatlan Jézusomat?
(Röszke)

Szent János és Szent Margit

Szent János piros szent vére
folyd el ezt a házat,
minden kis lukakat,
még a kulcslyukát is,
szent leány, Szent Margit,
kérjed Szent Tamást,

vesse el selyemhálóját,
fogja el földi boszorkányát.
(Táapé)

Szent Anna

Szent Anna asszony, te is menj el
a fekete földnek színére
és jelentsd a te Ádám-bűnös fiadnak
és szolgálóleányodnak,
hogy aki ezt az imádságot elmondja,
megadatik neki az áldott mennyország.
(Mindszent)

Szent Benedek

Ki háza, háza?
Szent Benedek háza.
Vas a kulcsa,
réz ajtaja,
tömény az ablaka.
Négy szögibe négy karangyal,
közepibe szent oltár.
Szent Péter és Szent Pál
szentmisét szolgál.
(Balástya)

Szent Antal

Az én házam Szent Antal,
négy sarkába négy angyal,
közepibe szent oltár.
Magas keresztfán az Úr Jézus
fölfeszítve,
arany haja leeresztve.
(Szegvár)

Szent Ambrus

Kimegyek én ajtómon,
föltékintek magos mennyekbe.
Ott látok egy hímes kápolnát.
Nem hímes kápolna,
Szent Amburus toromja.
(Deszk)

Szent József

Jézus szívemben,
Szűzanyám a lelkemben,
Szent József a segítségemre.

Aki ennél a három személynél erősebb,
csak az árthat nekem.
(Szegvár)

A Krisztus-legendák fölépítésük szerint három jól elkülöníthető részre tagolódnak. A bevezető rész egyben az állandósult sztereotip mondattal kezdődik: „Mikor Krisztus urunk a földön járt, Szent Péterrel mentek/vándoroltak. Az egyik legendamesét, amelyben Krisztus urunk hegedűt teremt Szent Péter hátára, Arany János is érdemesnek találta a megverselésre.

„Krisztus urunk Szent Péterrel
Vándorolván gyalogszerrel,
Magyarhont is útba ejté,
Az alföldet nem felejté.”

Megható az a naivság, ahogy népünk Krisztus urunk vándorlását az Alföldre helyezi. A Tisza keletkezéséről szóló eredetmondákban eképpen vall egy szegvári adatközlőm: „Járt a földön az Úr Jézus. Szamárháton járt. Nohát osztán ide az Alföldre is lejött.”

Adatközlőim így hajtanak fejet a vándorló Krisztus előtt, aki egykoron lépéseivel is megszentelte az őseinktől örökölt földet.

A legendák kapcsán óhatatlanul is fölmerül a kérdés, miért Szent Péterrel vándorolt az Úr Jézus? A kérdésre egy idős adatközlőm Tápén a következőket válaszolta? „Azért mert ő volt a legkedvesebb tanítványa. Ővele járt a legtöbbször.”

Érdekes ez a Mester és tanítvány kapcsolat. Ez a képszemélyes iskola. Mert ugyan ki mást is tisztelhetnénk Jézus Krisztusban, mint az emberiség örök tanítóját. Péterben pedig a jóra áhító ember. Mintha az ókori görögök világát is idézné kettőjük párbeszéde. A szókratészi sétálva tanítás-filozófálás bensőséges vitáit, ahol a szellem és a rögöz kötétt valóság kölcsönösen kiegészíti egymást, ám végül is a tapasztalat intelemként összegződik.

A Krisztus-legendák második részében Péter cselekedeteinek lehetünk szemtanúi, ám ezek az események többnyire visszajukra fordulnak és kényes helyzetbe hozzák Szent Pétert. Ezekből az irreális helyzetekből, amelyek méltatlanok egy szenthez, az Úr Jézus menti ki hűség és vándortársát.

Ha csupán csak vándorlásuk színhelyét tekintem, megállapíthatom, hogy ott forgolódnak, ahol a szegény emberekkel legkönnyebb a találkozás: erdőn, mezőn, szőlőben, pusztán, országúton, búzatablák között. Szegények, árvák, özvegyek, betegek, pásztorok, szülő anyák társaságában töltik az idejüket.

Péter a vásárban szamarat árul; lópatkót talál, de nem veszi föl; betér a mulatózó ácsok közé; tanácsot ad atyafiainak; éjszakai szálláson Krisztust is be akarja csapni, és nem utolsósorban Isten szeretne lenni.

„Mikor az Úr Jézus a földön járt, mentek egy pusztában Szent Péterrel. Hát látják, hogy a faluból hajtja ki az asszony a tehenet, meg egy borjút. Hát mikor kivezette, levette róla a kötelet. Eleresztette. Na menjetek Isten hírirel. Az mondja neki Szent Péter:

- Asszonyom, ki vigyázz majd erre?
- Az Úr Jézus.

Előtte meg mán Péter azt mondta reggel, legalább egy napra szeretnék Jézus lenni. Azt mondta neki Jézus:

– Jól van, ezen a napon te leszel Jézus. No Péter, akkor te vigyázol rá.

Hát a nagy karikás ustort mindjárt Péter nyakába akasztotta, vigyázzon rá. A kisborjú elkezdett szaladni, a tehén utána. Péter meg utánuk szaladt. Azután szaladtak, szaladtak egész estefeléig. Akkor aztán hozzáfogtak legelni, de már Péter alig tudott akkor szuszogni, annyira elfáradt. Este azután ment az asszony a téhéért. Hát jó vót lakva. Azt mondja Jézus Krisztus Péternek:

– Na Péter, holnap te leszel a Jézus?

– Nem, Uram, én többet nem leszek Jézus, én csak Péter szeretnék lenni.” (Szevár)

„Ezek a mesék – írja Szabó Lajos – nem akarják az igét magyarázni, még kevésbé az evangéliumot. Nincs ilyen céljuk. Éppen ezért felesleges dogmatikai szempontok alapján bírálni őket. Nem hitelvetek hangoztat, nem prédikál, hanem regél a bizonyágtétel szívhez szóló, jámbor módján. Nem tesz mást, minthogy a magyar mesevilág gyönyörű tájaira is behívja Krisztus urunkat, mert ott sem akar nélküle lenni.”

Így azután a legendamesék egyetlen üzenetet közvetítenek. Az pedig a mesék nyelvéről az evangélium nyelvére lefordítva így hangzik: Veletek vagyok minden időben!

Ezért azután nem botránkozhatunk meg a vaskos, tréfás történeteken sem, hiszen azok éppúgy hozzátartoznak a hétköznaphoz, mint a profán/szent legendákhoz a biblikus világképből kiszakadt és újrafogalmazott népi ihletésű, apokrif ihletésű sorok.

Ugyan kitől tanulhatták az öreg szülék ezeket a legendameséket? Vajon csak hallomás útján jutottak hozzá, vagy könyvekből tanulták el? Az igaz, hogy némelyik búcsúkon árult ponyván is megjelent, sőt elemi iskolai olvasókönyvekben és Benedek Elek mesegyűjteményében is, de honnan vették azokat a szövegeket, amelyeknek nincs írásos nyoma, amelyeket csak a néprajz megszállott kutatói jegyeztek le?

Szent Péter elmélyült tisztelete annak is köszönhető, hogy az irodalom, a közélet népi gyökerű és mivel ez a nép katolikus, a szegedi nagytájon Szent Péternek is kiemelkedő szerep jut az imádságokban, a legendamesékben, a legendaballadákban és a koldusénekekben.

Ezek a legendává magasztosult szövegek éppen Szent Péter alakján keresztül jóságra, szeretetre, igazságra és békességre intették egykor a fogékony lelkeket és ezt teszik ma is.

Múlék regős nagy út,
rajta megyen vala áldott Úristen:
és maradt fényes példabeszéd,
okulni való tiszta szó,
békességgel áldott legenda,
bújkáló rege,
példázat-émlék,
szélbe sóhajtott intelem
és tanítják egymást az emberek.

Adatközlők

Apátfalva

Juhász Györgyné Fejes Julianna, 1908–1979. jan. 4.

Balástya

Bitó Pál, 1902–1983. dec. 8.

Deszk

Id. Gonda Antalné Ludányi Anna, 1912–1976. máj. 22.

Dóc

Gémes Pálné Bacsa Ilona, 1906. Sövényháza–1979. máj. 21.

Kiszombor

Viseráczki Józsefné Lulás Ilona, 1905–1975. okt. 7.

Maroslele

Igaz Istvánné Hegykövi Erzsébet, 1903–1978. szept. 19.

Mindszent

Apró Mihályné Szunyi Julianna, 1903–1975. júl. 3.

Zsótér Flóriánné Marsovszki Mária, 1899. Szegvár–1975. júl. 18.

Szegvár

Bihari Ilona, 1930–1978. júl. 25.

Bihari Mátyás, 1900–1978. jún. 20.

Tóth Gergelyné Gajda Ágnes, 1890–1969. aug. 7.

Breezvai Ferenc, 1896–1983. dec. 1.

Tápé

Dabis Jánosné Kozma Regina, 1920–1975. nov. 2.

Molnár Ferencné Révész Rozália, 1897–1974. szept. 3.

Török Istvánné Kónya Rozália, 1906–1975. jan. 11.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria*. Kassa.

1973 *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest.

1976 *A szögedi nemzet*. 1–3. köt. Szeged.

1977 *Ünnepi kalendárium*. 1–2. köt. Budapest.

1983 *Szeged – Alsóváros*. Budapest.

BÁLINT Sándor – BARNÁ Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Budapest.

ERDÉLYI Zsuzsanna

1976 *Hegyet hágék, lőtöt lépék*. Budapest.

1979 *A Mária-siralom költészete*. Budapest.

1991 Az archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdéseit. In: *Boldog-asszony ága*. Budapest.

KRIZA Ildikó

1982 *A legendaballada*. Budapest.

POLNER Zoltán

1978 *Föld szülte fáját.* Szeged.

1985 *Koronával koronázzák.* Makó.

1983 *Mikor az Úr Jézus a földön járt.* Békéscsaba.

2000 *Isten zsámolyánál.* Szeged.

SILLING István

1993 *Boldogasszony ablakában.* Újvidék.

1994 *Templomok, szentek, imádságok.* Újvidék.

1995 *Kínján esék esete.* Újvidék.

Polner, Zoltán

Popular Prayers and the Saints of the Christ Legends

The author analysed the popular prayers and Christ legends of Szeged, in the southern part of the Great Hungarian Plain. He established that the most frequently occurred names and characters in the prayers are: St. Peter, St. Paul, St. Luke, St. John, St. Anna, St. Benedict, St. Anthony, St. Ambrosius, St. Joseph, St. Margaret and St. Bernard. In the legends besides the figure of Christ only St. Peter appears.

